

KRIMINALISTIK BALLISTIKA

Yuldashov Farrux Umirboy o'g'li

ANNOTATSIYA

Maqolada kriminalistik ballistikada harbiy ballistika va texnikaning ayrim ta'minotlaridan, hozirgi kun yutuqlarini o'z vazifasiga moslashtirilgan holda foydalaniladi. Ballistika sohasiga otish qurollarining tuzilishi, turlari, otishdan hosil bo'ladigan o'zgarishlar, o'q-dorilarni (patron, o'qgilzalarni) qaysi quroldan otilganligini tekshirish masalalari kiradi. Kriminalistik ballistika fanning boshqa sohalari, ayniqsa, trasologiya bilan cham barchas bog'liqdir. Otishdan hosil bo'ladigan o'q va gilzalardagi izlarning vujudga kelish mexanizmini o'rganish va tekshirish, trasologiya nazariyasining umumiy ilmiy asoslariga tayanadi. O'q otishdan hosil bo'ladigan turli alomat va jarohatlar inson tanasida yuz bersa, ular sud-tibbiyot tekshiruvida obyekt bo'lib hisoblanadi, boshqa to'siqlardagi barcha o'zgarish, jarohatlar kriminalistik ballistika sohasiga tegishlidir.

Kalit so'zlar: Ballistika tushunchasi va tekshiruv obyektlari. O'q-otish qurollarining turlari va qismlari. Otilgan o'q va gilzalar asosida otish qurolini identifikatsiyalash. Otishdan qoladigan jarohatlarni, otish masofasini, o'qning yo'nalish tomonini aniqlash. Portlovchi moddalarning tekshiruvi. Sovuq qurollarning tekshiruvi.

KIRISH

Tergov va ekspertiza amaliyotida jinoiy maqsadda ishlatiladigan o'q otish qurollaridan ko'p hollarda kichik, kalta stvolli qo'lda otishga mo'ljallanganlari uchray turadi. Otish qurolining stvoli (o'q chiqadigan yo'li) silliq silindr shaklida bo'lib boshlanish joyi dasta ustida bo'lib, chiqish (uchi)dan biroz diametri jihatdan kattaroq bo'ladi. Bu joyni ballistikada "patronnik" - o'q bilan gilzaning birgaligini tashkil qiluvchi patronlarning joylashuv joyi ham deyiladi. Otishga tayyorlangan patron stvolning bosh tomonida joylashgan bo'lib, harbiy holatga keltirilganda patronning gilza ustidagi kapsuli (portlovchi poroxni yondiruvchi qismi) tepki to'g'risiga joylashadi.

Ma'lum ot uchun! Stvolning uzun va qisqa bo'lishi quyidagicha: uzun stvolli qurollar (uzunligi 40 sm dan ortiq bo'lganlari) o'rta uzunlikdagi stvollar (20 sm dan 40 sm gacha bo'lgan) va qisqa stvolli qurollar (uzunligi 20 sm dan qisqa bo'lganlar). Uzun stvolliklarga harbiy va ov miltiqlari, karabinlar kiradi, o'rta stvollik qurollar qatoriga turli avtomatlar, jumladan, "Kalashnikov" avtomati kiradi, qisqa stvollik qurollarga revolver (to'pponchalar), pistoletlar va ba'zi qo'lda yasalgan qurollar va qirg'malar (stvolni qisqartirish maqsadida kesilgan).

ADABIYOTLAR TAHLILI VA TADQIQOT METODIKASI

QoMda otishga mo'ljallangan barcha qurollar ikki guruhga bo'linadi: stvolning ichki tuzilish jihatidan silliq stvolli va o'ym astvolli qurollar. Silliq stvolli qurollarga ov miltiqlari (sochma o'q otishga moslangan), eski ishlab chiqarish to'xtatilgan shompollik pistoletlar va qo'lda yasalgan qurollar kiradi. O'ym a stvolli qurollarning xususiyati - stvolning ichki tuzilishi silliq bo'lmay stvol devorida aylanma shaklida bo'Mgan ariqchalar mavjud bo'lib, ular otilgan o'qni katta kuch bilan siqilib chiqib uzoq masofaga yetishini, aylanma shakli esa o'qning stvoldan chiqqach mo'ljalga yo'nalishini o'zgartirm asdan nishonga to'g'ri borishini ta'minlaydi. Kriminalistik identifikatsiya uchun stvol ichidagi chuqurchalar oralig'idagi maydonchalar stvoldan chiqayotgan o'qning yon qismida tinalish, sirg'alish shaklidagi izlarni hosil qiladi. Bular qurolni identifikatsiya qilish uchun jiddiy ahamiyat kasb etadi. Chuqurchalarning soni turli qurollarda turlichadir: ko'pchilik qo'lda otishga mo'ljallangan pistoletlarda, to'pponchalarda to'rtta, ba'zilarida oltita, yettita va kamdan kam qurollarda uchraydigani sakkizta chuqurcha bo'ladi. Chuqurchalarning aylanma ayo'nalishi o'ng tomonga ba'zilar chap tomonga qaratilgan bo'ladi. Chuqurchali qurollar guruhiga barcha harbiy, ba'zi sport-o'quv miltiqlari va qo'lda ayrim qismlardan yig'ilgan qurollar kiradi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Ma'lum ot uchun! K alashnikov avtomati 7,62-A K ; ba'zilar AKM , AKS, AKSU tizim idagilari 5,45 m m.li kalibrga egadirlar. TT (Tokarev), PM (Makarovi pistoletlari), APS va PSM qurollari quyidagi xususiyatlari bilan tavsiflanadi: TT - T ishlangan Tokarev pistoleti-7,62 m m .li kalibrli, to'rtta o'ng tomonga yo'llangan chuqurchali stvolga ega, (magaziniga) sakkizta patron joylashadi va jangovor holatga keltirilishi avtomatlashgan; 1 PM - Makarov pistoleti - zaryadkasi (harbiy holati) avtomatlashgan, 9mm 1 kalibrli, to'rtta o'ng tomonga yo'nalgan, chuqurchali stvoli bor, magazin sakkizta patron sig'diradi, tepkisi (spuskovoy kurok) ochiq va harakatchan; APS - avtomatlashtirilgan Stechkin pistoleti kalibri 9mm , to'rt chuqurchali [stvol, magaziniga 20 ta patron joylash PSM - Lapasheyev, Simarin va Kulikovlar tomonidan ishlangan kichik 1 gabaritli pistolet 5,45 kalibrli to'rt chuqurchali stvol magaziniga 8 ta patron joylashadi.

Revolver (to'pponcha) – to'la avtomatlashtirilmagan stvoli to'rt chuqurchali, patronlar joylashadigan qismi aylanma, dumaloq baraban shaklida bo'lib, 7 patron kiradigan alohida (skamorasi) uyalari bor, jangovor holatga qo'l bilan keltiriladi, otish jarayonida baraban aylanib uyasidagi patron stvolga to'g'rilanadi. Silliq stvolli miltiqlar asosan ikki turda bo'ladi: dastasi bilan stvol qismi buklanadigan va buklanmaydiganlari. Buklanadigan ov miltiqlari bir otar, ikki, ayrim hollarda uch otar, (uch stvolli) bo'ladi. Ba'zida jinoyatchilar silliq stvolli miltiqlarning stvollarini kesib arralab qisqartiradilar, yashirin olib yurishga moslaydilar. Bular amaliyotda "qirqma"

deyiladi. Ulardan otilgan o'qning tezligi ov miltig'idan birmuncha pastroq bo'ladi. Yasama qurollar birmuncha soddalashtirilgan, silliq stvolli yakka o'q otishga mo'jallab tayyorlanadi. Bular odatda 5,6 mm kalibrli patronlarga moslashgan bo'ladi. Tashqi ko'rinishini niqoblash maqsadida ularga turli asbob-buyum (hassaning dastasi, yozish-chizish quroli) shaklini beradilar. Bular "атипичный", ya'ni tipik bo'lmagan otish qurollari deyiladi. Qo'lda yasalgan shompollik qurol yakka o'q otishga moslangan bo'ladi. U nda o'q va poroxni shom pol bilan stvolga joylashtiradilar, ba'zida ikki, uch marta otishga mo'ljallanganlari ham uchrab turadi. Ular 5,6 mm kalibrli patronlarga moslashgan bo'ladi.

Otish qurollarining ayrim qismlari patron ularda turli izlar hosil qiladi: izlar qurolni otishga hozirlashda, magazindan patron stvolga uzatilganda, tepki kapsulaga zarba berishganda porox gazining bosimi (kuchi) o'qni stvoldan itarib chiqarganda, o'qdan ajralgan gilza orqaga harakat qilib qaytarish qismiga urilganda qoladi. Otilgan gilzada magazin prujinalaridan, tepkidan, gilzani chiqarib tashlash ilgagidan izlar hosil bo'ladi. Otilgan o'qda esa stvolning ichki qismidagi chuqurchalarning oraliq maydonchasidan timalish shaklida izlar hosil bo'ladi. Hozirgi kunda ishlatiladigan barcha harbiy patronlarning tarkibini gilza, kapsul, porox zaryadi va o'q tashkil qiladi. Ov miltiqlarining patronida porox bilan sochma o'q aralashib ketmasligi uchun ularning orasiga ajratgich (prokladka) va o'qning ustidan nam atgacha (рыж) qoplamalari ishlatiladi.

Ma'lumot uchun! Gilzalar temir va latun metalidan tayyorlanadi, ov miltiqlari uchun qog'oz-kartondan ham ishlanadi, pastki qismini metal, ustki devorini esa karton tashkil qiladi. Gilzaning bosh qismi o'q joylashadigan joyi, devori va ostki qismi asosida identifikatsiya qilib, qurolning qaysi guruhga mansubligi va aynanligini aniqlash mumkin.

Hodisa joyidan topilgan o'q va gilzani ko'zdan kechirish natijasida ular qanday modeldagi quroldan otilganligini aniqlash mumkin. So'ngra shubhali qurol topilgan taqdirda identifikatsiya o'tkazilib mazkur qurolning aynanligi, ya'ni otilgan o'q va gilza ana shu quroldan otilganmi degan masala hal etiladi. Qurolning o'zi topilmagan hollarda o'qning qanday patron turiga tegishli ekanligi, umumiy tuzilishi, shakli, og'irligi, qanday metalidan yasalganligi, gilzaga qanday uslubda birlashtirilganligi va boshqalar aniqlanadi. Otilgan gilzaning ham umumiy shakli bosh qismi va asoslarining tuzilishi, o'lchovi (diametri va uzunligi) bosh qismining ichki o'lchovi, og'irligi, markirovka belgilari va boshqalami kuzatish bilan qanday turdagi quroldan otilganligi haqida fikr yuritiladi shubhalangan qurolni izlashda qidirish doirasini ancha qisqartiradi, yengillashtiradi. Silliq stvolli qurollarga mo'ljallangan sochma o'qning ayrim donalari (drob, kartej) topilgan taqdirda ularning zavodda yoki qo'lda ishlanganligi, qanday usulda tayyorlanganligi, shakllari, og'irligi, kimyoviy tarkibini spektografik xususiyatlari aniqlanadi. Bu masala tekshirilayotgan sochma o'qning

guruh mansubligini aniqlash bilan birga har xil joylarda topilgan bir necha o'q donalarining bir manbaga tegishli ekanligini ham aniqlash mumkin bo'ladi. Ov miltiqlariga mo'ljallangan patronlarning qoplamasini tekshirib, patronning kalibri, qanday materialdan ishlanganligi, ishlanish uslubi va boshqalari aniqlanadi. Qoplamalar uy sharoitida qo'lda yasalganda uning materialiga (qog'oz, karton, jun, namat) kabi o'xshash materiallar va ularning bo'laklari bir xil joylarda topilgan taqdirda trasologik tekshiruv ham o'tkazilishi mumkin.

XULOSA

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, qurollarni identifikatsiya qilishning ilmiy asoslari qurolning iz hosil qiladigan qismlari, otilgan gilzalarning aks ettiradigan ustki tuzilishlari individuallik xususiyatiga ega ekanligidadir. Individual tashqi tuzilish xususiyati stvoldning ichki tuzilishidagi chuqurcha oraliqlariga ham xos bo'lib, o'q stvoldan chiqish jarayonida siqilib, sirg'alib ana shu individual tashqi tuzilish (mikrorel'f)ni o'zida aks ettiradi. Patronning gilza qismida esa uni otishga hozirlash paytida, so'ngra bevosita otish chog'da turli izlar aks etadi. Ularning urnumiy o'lchovi, shakli birinchi navbatda qurolning qaysi guruhga mansubligini aniqlashga yordam beradi. Umumiy belgilari bilan bir qatorda mikrorel'fni ifoda etuvchi xususiy belgilar yig'indisi esa identifikatsiya o'kazishga asos bo'ladi. Otilgan o'q va gilzalar asosida o'tkaziladigan tadqiqot hodisa joyida topilgan o'q va gilzalarning urnumiy belgi-xususiyatlarini o'rganishdan boshlanadi. So'ngra ulardagi izlarni qurolning muayyan qismi bilan solishtiriladi. Ko'p hollarda solishtirib tekshirish uchun shubhalangan quroldan eksperimental otish yoki bilan nam una o'q va gilza olinadi. Shundan so'ng ulardagi izlar - alomatlar o'zaro solishtirib tekshiriladi. Eksperimental o'q otishni maxsus tayyorlangan paxtada, suv va boshqa sun'iy to'siqlarda amalga oshiriladi. Bunda o'qning tezlik harakati to'siqda susayadi va hosil bo'ladigan izlar o'zgarmaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Abdumajidov G.A., Alimova R.A., Norboev A.N va b. Kriminalistika. Darslik. 1 - qism. - T.: Adolat, 2008.
2. Abdumajidov G.A., Alimova R.A., Norboev A.N. va b. Kriminalistika. Darslik. 2 - qism. - T.: Adolat, 2008.
3. Abdumajidov G.A., Alimova R.A., Zakutskiy A.S. va b. Kriminalistika. Darslik. - T.: Fan va texnologiyalar, 2005.
4. Tulaganova G.Z. Hodisa sodir bo'lgan joyni ko'zdan kechirish tergov haratini o'tkazishning umumiy tartibi. Risola. - T.: TDYU, 2016. - 66 bet.
5. Hamidov B.H. Ayrim turdagi transmilliy jinoyatlarni tergov qilish. Monografiya.// Mas'ul muharrir: y.f.n., dots. D.B. Bazarova - T.: TDYU, 2016. - 149 bet